

УДК 821.161.2-32.09Грін:[316.7:642]

ВІРЧЕНКО Тетяна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, Київ, 04207, Україна (t.virchenko@kubg.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7953-2285>

МАТВІЄНКО Ольга – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Українська мова і література», факультет української філології, культури і мистецтва, бібліотекар II категорії, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, Київ, 04207, Україна (o.matviienko@kubg.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0804-5230>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.4>

Бібліографічний опис статті: Вірченко, К., Матвієнко, О. (2025). Гастрономія: від особистого до художнього досвідів (на матеріалі епістолярію та малої прози Бориса Грінченка). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 62, 33–40, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.4>

ГАСТРОНОМІЯ: ВІД ОСОБИСТОГО ДО ХУДОЖНЬОГО ДОСВІДІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРІЮ ТА МАЛОЇ ПРОЗИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА)

Анотація. Міждисциплінарна гуманітаристика останнім часом провокує все більше досліджень на межі літературознавства й культурології. Їжа як аспект дослідження має вплив на біографічні студії, оскільки сприяє ширшому розкриттю контексту епохи, дає підстави висновувати про сімейні традиції, матеріальний статок тощо. Кулінарний контекст у художніх творах також функціональний: засіб характеротворення, соціальної характеристики, чинник розвитку сюжету тощо. Наукове зацікавлення густативними та гастрономічними образами у художній літературі спостерігаємо на широкому літературному матеріалі, але знаковими вважаємо студії Т. Бовсунівської, С. Павличко, С. Філоненко. Саме розвідка С. Павличко «Пристарість і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського» ілюструє, як гастрономія стає опорою для дослідження у сфері біографіки.

Зважаючи на стан грінченкознавчих студій, мета цього дослідження – увиразнити взаємозалежність ставлення до їжі Бориса Грінченка в буденному житті та художнього осмислення їжі в малій прозі. Основними завданнями розвідки є продемонструвати особливості харчування в родині Грінченків на основі епістолярію, увиразнити кореляцію традицій харчування з творчістю (на матеріалі малої прози) та світоглядом. Матеріалом дослідження став родинний епістолярій (листи Б. Грінченка до М. Гладиліної 1883–1884 років, листи М. Грінченка до матері 1892, 1916 років, а також листування М. Грінченка з М. Плевком) та оповідання, написані упродовж 1884–1890 років.

Родинний епістолярій дає розуміння типового харчування в сім'ї Грінченків, ставлення до алкоголю, сімейних харчових традицій, частково матеріального статку тощо. В оповіданнях їжа виконує функцію само- або інохарактеристики, отже, сприяє окресленню рис характеру персонажа. У низці оповідань домінантним є зображення алкоголю як ідентифікатора насильства, брехні та їхніх наслідків. Почуття голоду підштовхує персонажів до злочину. Також їжа може слугувати ідентифікатором пори року («Грицько», «Нелюб», «Павло Хіл-обороб», «Кавуни»).

Ключові слова: гастрономічна культура, епістолярій, мала проза, Борис Грінченко, художній досвід.

VIRCHENKO Tetiana – Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Literature, Comparativistics and Grinchenko Studies, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 13-B, Levka Lukianenka str., Kyiv, 04207, Ukraine (t.virchenko@kubg.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7953-2285>

MATVIIENKO Olha – student of the first (bachelor's) level of higher education of the educational program "Ukrainian Language and Literature" Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Art, category II librarian, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 13-B, Levka Lukianenka str., Kyiv, 04207, Ukraine (o.matviienko@kubg.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0804-5230>

DOI doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.4>

To cite this article: Virchenko T., Matviienko O. (2025). *Hastronomiia: vid osobystoho do khudozhnoho dosvidiv (na materialy epistolarii ta maloi prozy Borysa Hrinchenka)* [Gastronomy: from personal to artistic experiences (based on epistolary and short fiction by Borys Grinchenko)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 62, 33–40. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.4> [in Ukrainian].

GASTRONOMY: FROM PERSONAL TO ARTISTIC EXPERIENCES (BASED ON EPISTOLARY AND SHORT FICTION BY BORYS GRINCHENKO)

Summary. *Interdisciplinary humanities has recently provoked an increasing number of studies on the borderline of literary and cultural studies. Food as an aspect of research has an impact on biographical studies, as it contributes to a broader disclosure of the context of the era, gives grounds for drawing conclusions about family traditions, material wealth, etc. The culinary context in fiction is also functional: a means of characterisation, social characterisation, a factor in plot development, etc. The scientific interest in gustatory and gastronomic images in fiction can be found in a wide range of literary material, but we consider the studies of T. Bovsunivska, S. Pavlychko, and S. Filonenko to be significant. It is S. Pavlychko's research «Passion and Food: The Personal Drama of Mykhailo Kotsiubynskyi» that illustrates how gastronomy becomes a support for research in the field of biography.*

Given the state of Grinchenko studies, the aim of this research is to highlight the interdependence of Borys Grinchenko's attitude to food in everyday life and his artistic understanding of food in short fiction. The main objectives of the research are to demonstrate the peculiarities of nutrition in the Hrinchenko family on the basis of epistolary material, to highlight the correlation of food traditions with creativity (based on the material of short fiction) and worldview. The material of the research is the family epistolary (B. Hrinchenko's letters to M. Hladylina of 1883–1884, M. Hrinchenko's letters to her mother of 1892, 1916, as well as M. Hrinchenko's correspondence with M. Plevko) and short stories written in 1884–1890.

The family epistolary gives an understanding of the typical diet of the Hrinchenko family, their attitude to alcohol, family food traditions, partly their material wealth, etc. In the stories, food performs the function of self- or other-characterisation, and thus contributes to the characterisation of the character. In a number of the stories, alcohol is dominant as an identifier of violence, lies and their consequences. The feeling of hunger pushes the characters to commit a crime. Food can also act as an identifier of the season ("Hrytsko", "Nelyub", "Pavlo Khiloborob", "Watermelons").

Key words: *gastronomic culture, epistolary, short fiction, Borys Grinchenko, artistic experience.*

Актуальність проблеми. Сучасна гуманітаристика здебільшого міждисциплінарна, що підтверджує виникнення food studies – напряду, який вивчає їжу в контексті культури, мистецтва тощо, тобто як нематеріальне поняття. Гастрономічна культура постає не лише як елемент побуту, а також як маркер соціальної належності, специфіки історичної доби, культурного простору, світобачення

споживачів. Традиції харчування прямо пов'язані з народними і впливають на формування загального досвіду людини, а отже, й менталітету та ідентичності як продовження. Їжа є частиною культурного поля й набуває визначальних символічних значень у житті та його віддзеркаленням у текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці не лише констату-

ють гастрономічну тематику у творах Наталі Гук, Юрія Винничука, Марії Матіос, Світлани Пиркало, Надійки Гербіш, Софії Андрухович та інших письменників, а здебільшого зосереджують увагу на ролі гастрономії у художньому творі задля увиразнення внутрішнього стану персонажа, його соціального статусу та ідентичності, характеротворення, забезпечення динаміки оповіді. С. Богданець пояснила «принцип функціонування харчових образів як засіб комічної літературної гри в пародіях XVIII ст.» (Богданець, 2018, с. 18). Окрім того, дослідницький інтерес становить семантика їжі та символіка національної кухні. Нові дослідження в цій царині без уваги до студій Н. Городнюк, Н. Заверталюк. Ч. Чернявської та Л. Костецької. Важливо відзначити, що дослідження їжі допомагають вийти не лише на нові історико-літературні висновки, а й теоретичні: С. Філоненко 2014 року увиразнює необхідність констатувати появу нового жанру масового письменства – «кулінарна проза», а 2015 побачила світ монографія Т. Бовсунівської «Жанрові модифікації сучасного роману», у якій окремих підрозділ присвячено кулінарному роману-екфразису – художньому твору, де «вишуканість приготування і споживання їжі прирівнюється до естетичного явища і становить сюжетно-композиційну і образно-мотиваційну основу твору» (Бовсунівська, 2015, с. 334).

Водночас гастрономія може стати опорою для проведення досліджень у сфері біографістики, де знаковою вважаємо розвідку Соломії Павличко «Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського». Характеристика життєвої роздвоєності, естетичної обережності М. Коцюбинського поступово приводить дослідницю до оповіді про роздвоєність і обережність в особистому житті, де матеріалом стає любовний епістолярій. Зміст листів до Олександри Аплаксіної та до дружини Віри Дейші дав змогу дослідниці твердити, що вагоме місце посідають численні згадки про їжу, апетет, смак. Аналіз таких висловлень – підстава висновувати obsesiveness М. Коцюбинського за своїм організмом, зокрема тілесним здоров'ям; зміну уваги в листах до Аплаксіної від еротичної гастрономії до реальної; культивування гедоністичного стилю життя; домінування в листах їжі

як *manger*. Важливо, що отримані результати спровокували нове дослідницьке питання: Як проєктуються ці риси Коцюбинського-людини на тексти Коцюбинського-автора? С. Павличко відзначає, що їжа «домінує над характеристиками, над ситуаціями життя героїв, над самим текстом так само, як і над життям автора» (Павличко, 2002, с. 521), але ставлення до їжі абсолютно амбівалентне.

Наталія Тихолоз, популяризуючи постать Івана Франка, низку публікацій присвятила культурним традиціям у сім'ї письменника, завдяки чому маємо не лише повернення унікальних рецептів, а й розуміння культури харчування в родині та місця й ролі згадок їжі у художніх творах.

Реконструкції життя й творчості Бориса Грінченка, яка на сьогодні втілена в монографії Т. Вірченко, Р. Козлова «Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка», та продовжує уточнюватися завдяки проєкту «Літопис життя і творчості Бориса Грінченка», повертає увагу реципієнтів і до аспектів їжі.

Зважаючи на стан грінченкознавчих студій, **мета** цієї розвідки – увиразнити взаємозалежність ставлення до їжі Бориса Грінченка в буденному житті та художнього осмислення їжі в малій прозі. Основними **завданнями** статті є продемонструвати особливості харчування в родині Грінченків на основі епістолярію, увиразнити кореляцію традицій харчування з творчістю (на матеріалі малої прози) та світоглядом.

Виклад матеріалу. Згадки про їжу виявляємо в епістолярії з двох періодів у житті Бориса Грінченка: 1883–1884 та 1896–1898 років. Перший – Слобожанський – період учителювання, пізнання Борисом і Марією один одного, початок сімейного життя. У своїх листах Марія розповідала Борисові, що типове її харчування – картопля, куліш і чай. Борис у листі від 20–23 жовтня (назву місяців наводимо за новим стилем) зауважував: «Ні куліша, а ні картоплі у мене не буває! Але ось як прийдеш, то певне мабуть візьмемся за те, щоб самим придбати своєї власної картоплі на школьнім городі» (Грінченко, 1883, Арк.3). Відзначимо, що Борис Грінченко свідомо здійснював підготовку до сімейного життя. Так, у листі від 12 січня 1884 року розповідає другу І. Зозулі, що купив

сковороду, а вже в листі до Марії трьома днями пізніше повідомляє, що має сковороду і чашлію.

Прагнення фіксувати деталі побуту в листах дають змогу встановити, що улюбленою стравою в січні 1884 року була печена ковбаса. Її готував Борис Грінченко разом із Павловським і 13, і 16 січня. За свідченнями дослідників національної кухні, печена ковбаса – найулюбленіша страва українців. 17 січня 1884 року Борис Грінченко питав у Марії поради, як пекти ковбаси, бо «як почали «сєгодні пекти, то раз, що попалили їх, а друге – так начадили, що години на дві примушені були тікати з хати» (Грінченко, 1884, Арк. 2 зв.). У листі Марії від 19–23 січня 1884 року є згадка, що на окремому аркуші вона відсилає рецепт ковбаси, але серед епістолярію цієї нотатки ми не знаходимо. До ковбаси Борис Грінченко випив 2 горілки. Вживання алкоголю Борис Грінченко пояснює доволі лаконічно – «з дуру». Ковбаси, вірогідно, Борис купував напівготовими, адже в листі до Марії від 23 січня того ж 1884 року читаємо: «Вони у Валках українцями роблені» (Грінченко, 1884, Арк. 1 зв.–2). Ковбаси робили зазвичай перед Різдом і Великоднем. В одній із перших українських кулінарних книг «Страви й напитки на Україні» наведено такий рецепт ковбаси: «Свиняче сало з мясом порізать на шматки, посипать сіл'ю, перцем і начинить цим свинячі кишки. Пекти в простій печі, а перед подаванням підсмажить» (Клиновецька, 1991, с. 30). До того ж, зауважимо, що для чоловіка також було цінним відчувати смак: «Ми їли аж пальці обсмоктували» (Грінченко, 1884, Арк.2).

Листи Бориса Грінченка від 5 та 24 лютого доповнюють уявлення про раціон харчування вчителя. У 20-х числах лютого Марія поїхала до Богодухова, бо тяжко захворіла мати. Борис дуже важко переживав розлуку з коханою, що позначилось на несвідомому ставленні до харчування: їжа потрібна була для забезпечення життєдіяльності («Учора, ні, позавчора одрізав хліба, намазав гірчиці, посолив з'їв. А у вечері молока випив. А вчора теж щось їв, – забув, здається масло» (Грінченко, 1884, Арк.2)). Можемо припустити, що пиття молока ввечері було сімейної традицією: згадки про це маємо і в листі Марії

від 27 травня 1898 року. Щодо масла відомо, що воно «не входило до повсякденного раціону харчування українців, а було святковим харчем» (Віват, 2017, с. 52). Наразі не маємо свідчень, чи було масло повсякденною їжею, чи присутність масла в раціоні пов'язана з нещодавніми новорічними святами.

Щодо Олексіївського періоду (1887–1893 роки) свідчень про харчування родини Грінченків не маємо. Лише в листі до матері 1892 року читаємо згадку – «иногда варю варенье» (Грінченко, 1892, Арк. 1 зв.). Значно пізніший лист від 29 червня 1916 року дозволяє висловити припущення, що Марія не лише зналася на виготовленні варення, а й готувала його з різних фруктів та ягід: «Бабы меня обманули: не принесли клубники; а когда я вышла уже сама, то клубники уже не было. Такъ и не сварила я клубничного варенья. А сегодня сварила желе изъ красной смородины съ малиной. Вышло красивое, но, кажется, очень сладкое. Завтра думаю купить малины и абрикосовъ. А главнымъ образомъ придется варить вишни, если, конечно, будутъ. Теперь пока есть такія, что варенья изъ нихъ варить нельзя – свѣтлыя, безвкусныя» (Грінченко, 1916, Арк. 1–1 зв.).

У листі від 24 грудня 1894 року Настя Грінченко, донька Бориса Дмитровича, питає тата, чи їв він вдома кутю, і розповідає про потребу йти ввечері пити чай. Це свідчення дає нам право припускати, що в родині готували традиційні обрядові страви, а також мали традицію вечірнього чаювання, про яку маємо згадку і в листі Насті роком раніше від 22 грудня.

Період 1896–1898 років – Чернігівський – Борис Грінченко працює на чиновницькій роботі в Чернігівській губернській земській управі. З листа Марії Грінченко до дядька Василя від 21 липня 1896 року дізнаємось, що 1893 року сім'я відмовилась від споживання м'яса. Уявлення про харчування в цей період маємо завдяки спогадам Марії Грінченко, висловлених у листі до Миколи Плевака: «Живучи в Чернігові і маючи свій город, ми п'ять років не їли м'яса, але рибу їли. Але потім лікаръ звелів Настусі і мені неодмінно їсти м'ясо, та вже й почали їсти всі» (Грінченко, 1912, Арк. 1–1 зв.). У цьому ж листі Марія зауважує, що «Борис Дмитро-

вич був переконаний вегетаріанець і казав, що неминуче прийде такий час, що всі будуть вегетаріанці» (Грінченко, 1912, Арк. 3). Варто зауважити, що і Борис, і Марія під вегетаріанством розуміли лише відмову від м'яса, оскільки вживали і молоко, і яйця. Водночас теоретик вегетаріанства Керол Адамс вважає, що вегетаріанська дієта «вільна від тварин, зокрема їхніх тіл, а також молочних продуктів і яєць» (Їжа і філософія, 2011, с. 63]. Ми не маємо свідчень, що спровокувало такий харчовий поворот у родині Грінченків. Теоретично причин може бути кілька: «Чотири провідні мотиви переходу на вегетаріанство, здається, пов'язані із занепокоєністю з приводу: 1) корисності вживання м'яса для здоров'я; 2) погіршення стану довкілля, спричиненого виробництвом м'яса; 3) страждань і смерті тварин; 4) смаку м'яса або принаймні того, який воно має "смак" у найширшому розуміння цього слова. Цей список аж ніяк не вичерпаний, а різні причини інколи накладаються одна на одну» (Їжа і філософія, 2011, с. 65]. Можемо точно стверджувати, що ця причина не четверта, оскільки до 1893 родини вживала м'ясо і згодом повернула його в раціон; не пов'язано це і з фінансами, оскільки «постанова стати вегетаріанцем припускає наявність матеріального достатку, який забезпечує індивідам розмаїття нем'ясних харчових продуктів» (Їжа і філософія, 2011, с. 57). Найвірогідніше, це пов'язано з економією часу на приготування – подібний аргумент читаємо в листі Марії до матері від 29 червня 1916 року: «Объѣд беру тамъ-же: не хочется тратить время на то что бы покупать и варить» (Грінченко, 1916, Арк. 2 зв.).

Припускаємо, що Марія Грінченко свідомо ставилась до продуктів і їхніх цілющих властивостей для організму. У її листах виявляємо поради респондентам щодо необхідності вживати яйця та молоко, їсти, за порадою лікаря, виноград.

Мала проза Бориса Грінченка навряд чи знайшла цілісне осмислення, хоча маємо низку досліджень, у яких твори письменника стали матеріалом для аспектичних студій. Так, С. Євтушенко один із підрозділів дисертації присвятила «Становленню жанрово-стильового розмаїття малої прози Б. Грінченка в аспекті новітніх мистецьких тенденцій»,

де цінною є висновкова теза: «Дослідження жанрово-стильових особливостей прозової спадщини Б. Грінченка виявляють прагнення письменника до "модернізування" художньої структури тексту. Використання розмаїтих жанрових форм (повість, оповідання, новела, поезія в прозі), оновлення сюжетно-композиційного комплексу, застосування можливостей наративних стратегій та наявність ознак "стильового синкретизму" засвідчують еволюціонування митця в напрямку новітніх європейських тенденцій межі століть» (Євтушенко, 2012, с. 104). Важливо, що дослідниця, услід за В. Гуменною, автобіографізм визначає значною стильовою своєрідністю. І. Яковлева концентрує дослідницьку увагу на поколіннєвій еволюції ідіостилів Бориса та Насті Грінченків, а також на гендерній психології персонажів, Ю. Ковбасенко досліджує малу прозу Бориса Грінченка в контексті його педагогічної діяльності.

Матеріалом для спостережень стали оповідання Бориса Грінченка, написані упродовж 1884–1890 років. Фокус дослідницької уваги був зосереджений на їжі як художній деталі, що має широку палітру функцій.

В оповіданнях «Екзамен» та «Непокірний» простежені зв'язки з персональним досвідом автора не лише через зображення російського оточення, у якому Борису Грінченку доводилося вчителювати у Введенському, Трійчатій, Олексіївці, Нижній Сироватці.

Борис Грінченко завдяки прийому контрасту протиставляє образи керівництва і простого вчителя, що «сам собі варив їжу та ще й у гурті з тими школярами, що ночували в школі» (Грінченко, с. 147). Знаходимо перетини цієї цитати з реальністю Бориса Дмитровича: «А тим часом і з москальчатами велося йому непогано. <...> І ото ввечері горить у грубі, а перед грубою сидять учитель із школярами і варять гуртовий куліш або печуть картоплю. Іноді просто розмовляють, а іноді вчитель читає казки українські або думи» (Загірня, 1999, с. 30).

Носіями антицінностей виявилися «колеги» вчителя, які часто демонстрували недбальство до роботи та вихованців, натомість пріоритезуючи їжу та випивку: «Обикновено треба закусити. Може-б того...

й водочка?...» (Грінченко, с. 36); «Чарка не переставала гуляти з рук до рук» (Грінченко, с. 152).

Стан алкогольного сп'яніння використано для характеристики осіб також у низці інших творів із беззаперечною негативною конотацією. Так, в оповіданні «Хата» чиновництво, що пиячить, має типові портретні ознаки: «Ніс був вельми червоний, навіть подекуди синій – мабуть це з превеликої прихильності писаревої до тих могоричів, що про їх він так палко зараз питавсь у сторожа» (Грінченко, с. 120). Такий самий опис виявляємо і в оповіданні «Серед чужих людей», але основні події відбуваються у шахтарському середовищі, де горілка стає порятунком для втомлених тіла й душі: «Тут нічого не було такого, щоб душі пособити заспокоїтися, клопіт і працю щоденну забувши. Нічого, тільки... горілка сама... І горілка лилася, лилася часом без міри, найбільш у ті дні, як видавано з контори гроші за роботу. Тоді по “казармах” видно було червоні п'яні обличчя, було чути голосні незвичайні речі» (Грінченко, с. 215). У цьому оповіданні Борис Грінченко використовує потенціал синтаксичних засобів, щоб увиразнити драматичний емоційний малюнок.

Іншим аспектом зображення алкоголю в оповіданнях є його традиційне місце на весіллях, що фігурує в оповіданнях «Сестриця Галя» та «Нелюб». У першому він слугує для увиразнення часу оповіді, що відсилає у минуле: «Бучне було, – тоді ще горілка дешева була. Так, весілля... Тоді ще кум Семен почав пити варену з миски і край у мисці викусив» (Грінченко, с. 77). У другому ж святкуванні та розпиванні алкоголю введено для демонстрації контрасту почуттів нареченої, яку видають за нелюба, із загальною атмосферою навколо: «Круг мене п'ють, співають, вигукують, а я як дерев'яна» (Грінченко, с. 166).

Несправедливість соціального світу найяскравіше простежувана в різних ситуаціях задоволення базових людських потреб. У художньому творі драматичність такої життєвої ситуації найвиразніше передають візуальні образи, де промовистими є портретні деталі. Так, в оповіданні «Сама, зовсім сама» хазяїн постає з гострими очима, що «мов пото-

пали за гладкими щоками, що так і лисніли від жиру» (Грінченко, с. 59), тоді як у Марини з обличчя виглядало лише горе (Грінченко, с. 61), а вся її постать була змучена, стомлена і голодна («Зранку не їла й крихти» (Грінченко, с. 64)), хоч безвихідь і не давала цього відчуття: «Грошей нема, – що його їсти? Їсти? Її тепер зовсім не хотілося їсти. Отак вона й не їстиме... та й умре тут, у цій хаті-домовині, з хвороби та з голоду – одинока й забута...» (Грінченко, с. 68). «Сама зовсім сама», як і оповідання «Дядько Тимоха» увиразнюють думку Бориса Грінченка про роль хліба, який здатний порятувати від голоду: «Сирота без хати, без шматка хліба, вона пішла за дядька Тимоху, щоб не жити голодною й холодною, тиняючися по наймах» (Грінченко, с. 95).

Відзначимо, що Борис Грінченко послідовно використовує стан голоду як соціальний маркер персонажів, а також установлює кореляційні зв'язки з психічним станом. Наприклад, в оповіданні «Грицько» батько пояснює синові: «Як живеш не доїдаючи що-дня та б'єшся, як риба об лід, заробляючи, то не будеш веселий» (Грінченко, с. 253).

Оповідання «Зустріч» увиразнює життєву цінність Бориса Грінченка – здатність бути послідовним у відстоюванні своїх життєвих цінностей, які концентруються навколо «національних змагань», просвіти народу. Ставлення до «Їсти-пити» підсилює відмінний світогляд оповідача і Семена. Якщо перший вважає, що «не ... хліб самий» (Грінченко, с. 189), то Семен висловлює задоволення тим, що має що їсти і пити. Опис обіду лише увиразнює духовну деградацію Семена: «Випили по чарці і розмова на який час увірвалася – тільки й чути було, як плямкали губи та цокали ложки й ножі об тарілки. <...> Обідали довго, бо Семен любив попоїсти – не дурно він так поситішав. До обіду додавалося ще путяще вино» (Грінченко, 186). Ось тільки розмова за цим столом «була якась порожня, нецікава» (Грінченко, с. 187). На відміну від «Байди», кожен лишається на своїх позиціях та обирає більше не перетинатися задля уникнення подальших конфліктів.

Два урбаністичних твори Бориса Грінченка «Зустріч» та «Байда» пов'язані втраченою прагнення одного з героїв до задоволення вищих потреб, що зводиться лише до базової

обмеженості. «Чоловік має потребу робити, їсти, відпочивати, – ну, й чужу людину іноді в себе привітати» (Грінченко, с. 230–231) – переконання столоначальника Степана Корнієнка, вихідця з українського села, що тривалий час мешкає в місті на північному сході російської імперії. Важливим щоденним ритуалом для чоловіка є харчування: «Стіл уже був застелений білим обрусом, і на йому парувала гаряча смашна юшка. Харчується Степан Петрович у господаря домового і – можна сказати – має харч дуже добрий. У смак виїв Степан Петрович першу тарілку юшки і вже насипав другу» (Грінченко, с. 231), а також чаювання: «Нашвидко вмившись, він залюбки випив три склянки чаю з цитриною й сів до свого столу в кабінеті» [Грінченко, с. 234]. До відмови від такого життя героя підштовхує знайома з дитинства народна пісня з рядками: «Ой п'є Байда мед-горілочку / Та не день, не нічку, та не годиничку... / Прийшов до його царь турецький: / “Ой що-ж ти робиш, Байдо молодецький?” / – Ой, п'ю, царю”...» (Грінченко, с. 236), опісля почутого Степан відчуває схожість з оспіваним козаком та розуміє скільки втратив на чужині «за шмат гнилої ковбаси» (Грінченко, с. 241) ніби зрадник та вирішує повернутися в Україну, у рідне село. Думки Степана Петровича («Все зникає, тільки ідея остається, тільки вона подужує і тільки їй треба служити» (Грінченко, с. 240)) засвідчують віру автора в надійних, ідейних, незрадливих послідовників, уста яких палко

шепотітимуть: «Край мій! Любий мій! Україно моя!...» (Грінченко, с. 211).

Висновки. Листування Бориса Грінченка з Марією Гладиліною після Зміївських курсів до одруження сповнене деталей побуту, зокрема наявні згадки й про особливості харчування. Алкоголь мав місце в житті Бориса Грінченка, але в мінімальних кількостях, вживано його разом з їжею в дружньому колі. На ставленні до їжі позначався настрій, ступінь зайнятості; здебільшого їжа виконувала основну функцію – забезпечення життєдіяльності. Попередньо можемо висновувати про низку сімейних харчових традицій: пиття молока ввечері, вечірнього чаювання, приготування традиційних обрядових страв. У Чернігівський період життя спостережений харчовий поворот у родині Грінченків – тимчасова відмова від м'яса. Причин, які його спричинили, встановити не вдалося, але припускаємо, що пов'язаний він із економією часових витрат.

Їжа не домінує в текстах малої прози Бориса Грінченка. Простежуємо активне використання номінацій продуктів харчування в процесі розкриття характерів персонажів з метою увиразнення рис та вчинків задля створення пейоративної чи мейоративної оцінки в читача.

Окреслення традицій харчування в родині Грінченків у перспективі може стати одним із аспектів вивчення культурних традицій у письменницькій сім'ї, що сприятиме підвищенню інтересу до постаті лідера нації.

ЛІТЕРАТУРА

- Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману : монографія. Харків : Видавництво «Діса плюс», 2015. 368 с.
- Богданець С. Харчовий код давньої української літературної пародії. *Синопсис: текст, контекст. media*. 2018. № 1 (21). С. 17–30.
- Віват Г. Їжа в пареміях: на перетині культур. Одеса : БМВ, 2017. 296 с.
- Вірченко Т., Козлов Р. Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка. Київ : Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2023. 372 с.
- Грінченко Б. Твори. Т. 1. Київ : Рух, [без року]. 293 с.
- Грінченко Б. Лист до М. Гладиліної. 20–23 листопада 1883. ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 42259.
- Грінченко Б. Лист до М. Гладиліної. 16–19 січня 1884. Ф. III. Од. зб. 42242.
- Грінченко Б. Лист до М. Гладиліної. 23 січня 1884. Ф. III. Од. зб. 40885.
- Грінченко Б. Лист до М. Гладиліної. 24 лютого 1884. Ф. III. Од. зб. 42224.
- Грінченко М. Лист матері. 1892 р. Ф. III. Од. зб. 44019.
- Грінченко М. Лист матері. 29 червня 1916. Ф. III. Од. зб. 44020.
- Грінченко М. Лист Плеваку Миколі Антоновичу. 23 серпня 1912. Ф. XXVII. Од. зб. 256.
- Євтушенко С. Творчість Бориса Грінченка в контексті європейської літератури кінця XIX – початку XX століття : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2012. 226 с.
- Загірня М. Спогади. Луганськ : Шлях, 1999. 160 с.

Їжа і філософія : їжте, пийте і будьте щасливі. Київ : Темпора, 2011. 346 с.

Клиновецька З. Страви й напитки на Україні. Київ : Час, 1991. 218 с.

Павличко С. Пристрасть і їжа : особиста драма Михайла Коцюбинського. *Теорія літератури*. Київ : Основи, 2002. С. 502–524.

REFERENCES

- Boghdanecj, S.** (2018). Kharchovyj kod davnjoji ukrajinskoji literaturnoji parodiji [The food code of an ancient Ukrainian literary parody]. *Synopsys: tekst, kontekst, media – Synopsis: text, context, media*, 1(21), 17–30 [in Ukrainian].
- Bovsunivsjka, T.** (2015). *Zhanrovi modyfikaciji suchasnogho romanu: monohrafiya* [Genre modifications of the modern novel]. Kharkiv : Vydavnytstvo “Disa plus” [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, B.** Lyst do M. Ghladylynoji [Letter to M. Gladylina]. 20–23 lystopada 1883. IR NBUV. F. III. Od. zb. 42259 [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, B.** Lyst do M. Ghladylynoji [Letter to M. Gladylina]. 16–19 sichnja 1884. F. III. Od. zb. 42242 [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, B.** Lyst do M. Ghladylynoji [Letter to M. Gladylina]. 23 sichnja 1884. F. III. Od. zb. 40885 [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, B.** Lyst do M. Ghladylynoji [Letter to M. Gladylina]. 24 ljutogho 1884. F. III. Od. zb. 42224 [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, M.** Lyst materi [Mother’s letter]. 1892 r. F. III. Od. zb. 44019. [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, M.** Lyst materi [Mother’s letter]. 29 chervnja 1916. F. III. Od. zb. 44020 [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, M.** Lyst Plevaku Mykoli Antonovychu [Letter to Mykola Plevako]. 23 serpnja 1912. F. XXVII. Od. zb. 256 [in Ukrainian].
- Ghrinchenko, B.** *Tvory* [Artistic works] (Vol. 1). Kyiv : Rukh [in Ukrainian].
- Jevtushenko, S.** (2012). *Tvorchistj Borysa Ghrinchenka v konteksti jevropejskoji literatury kincja XIX – pochatku XX stolittja* [Borys Grinchenko’s Works in the Context of European Literature of the Late XIX – Early XX Centuries]. (PhD thesis) [in Ukrainian].
- Jizha i filosofija: jizhte, pyjte i budjte shhaslyvi [Food and philosophy: eat, drink and be happy] (2011). Kyiv : Tempora [in Ukrainian].
- Klynovecjska, Z.** (1991). *Stravy j napytky na Ukrajinі* [Food and drink in Ukraine]. Chas [in Ukrainian].
- Pavlychko, S.** (2002). Prystrastj i jizha: osobysta drama Mykhajla Kocjubynskogho [Passion and food: Mykhailo Kotsiubynskyi’s personal drama]. *Teorija literatury*. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
- Virchenko, T., Kozlov, R.** (2023). *Nepokirnyj. Ghrani doli Borysa Ghrinchenka* [Unruly. The facets of Borys Hrinchenko’s fate]. Kyiv, Kyjivskyj stolychnyj universytet imeni Borysa Ghrinchenka [in Ukrainian].
- Vivat, Gh.** (2017). *Jizha v paremijakh: na peretyni kuljtur* [Food in paremia: at the intersection of cultures]. Kyiv : VMV [in Ukrainian].
- Zaghirnja, M.** (1999). *Spoghady* [Memories]. Luhansk : Shljakh [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.06.2025 р.

Прийнято до друку 29.08.2025 р.

Опубліковано: 05.09.2025 р.